Skjøtselsplan for Hadsel Prestegård

med vekt på leiearealene til Hadsel fellesbeite

av
Ragnhild Renna
Vesterålen forsøksring
Kleiva, 8400 Sortland
2004

FORORD

Formålet med denne planen er å klarlegge behovet for skjøtsel på Hadsel prestegård i forhold til kulturminner og vegetasjonsutvikling, og å beskrive de skjøtselstiltak som vil gi best effekt sett i forhold til eiendommens størrelse og beskaffenhet.
Ulike aktører er aktuelle i den praktiske utføringa av skjøtselstiltak, og dette er omhandla i planen. Men det er i henhold til prosjektbeskrivelsen vektlagt forhold knytta til beitedrift og med Hadsel fellesbeite som leietaker.

For den praktiske iverksettelsen av planen er det nødvendig å få ei formell avklaring for bruken av arealet. Det er også en kjensgjerning at det både økonomisk og arbeidsmessig vil være svært ressurskrevende å iverksette hele skjøtselsplanen. Iverksatte tiltak må også følges opp med en kontinuitet for å oppnå effekt. Myndigheter og utøvere må derfor i felleskap foreta ei prioritering om hvilke områder og tiltak som kan realiseres og når. Det er uansett viktig å ha fokuset på de store ressursene som ligger på Hadsel Prestegård og som per i dag forfaller. Disse ressursene bør og kan forvaltes i et samspill mellom ulike interesser til beste for allmennheten og storsamfunnet.

Ragnhild Renna (s.)

INNHOLD

	Side
Bakgrunn	4
Metode	5
Ulike relevante instansers interesser i området	5
Beskrivelse av arealene med kulturminner og vegetasjon	5
Område A - fra Tajorda til Klokkergården, nedenfor E10	5
Område B - ovenfor og vestover fra Klokkergården, nedenfor E10	8
Område C - i nedre og østre kant av gårdshaugen til sør om fjøset	9
Område D - Prestegårdshagen	10
Område E - skogsområde vest og sør for prestegårdshagen	10
Område F - Tajorda kirkegård	11
Område G - husmannsplassen Erik Grane	11
Vegetasjonsutvikling og gjengroingsstadium	12
Fôrmessig produksjon og dyretall	12
Ulike preferanser for vekster hos ulike dyrearter	13
Kulturminnevernet	14
Forholdet mellom beitedyr og kulturminner	15
Forholdet mellom beitedyr og formidling ved ferdsel i forbindelse med Fotefar mot Nord – prosjektet	15
Forslag på aktuelle tiltak	16
Manuell skjøtsel av utvalgte kulturminner og områder	16
Beitebruk	16
Område A - fra Tajorda til Klokkergården, nedenfor E10	16
Område B - ovenfor og vestover fra Klokkergården, nedenfor E10	17
Område C - i nedre og østre kant av gårdshaugen til sør om fjøset	17
Område E - skogsområde vest og sør for prestegårdshagen	17
Generelt vedrørende tiltak	17
Konklusjon	18
Litteratur	19
Vedlegg	19

Bakgrunn

Hadsel prestegård ligger i Hadsel kommune i Vesterålen og eies av Opplysningsvesenets fond. Jordveien og fjøset har i nyere tid vært forpakta bort til landbruksformål. Etter siste forpakter sluttet i 1980-årene ble det ikke drevet landbruksdrift på gården. Deler av arealene på Hadsel prestegård inneholder mange kulturminner og noen av disse er helt unike for Norge og Norden.

Kulturinteresser representert ved Hadsel kommune, Vesterålsmuseet og Hadsel historielag engasjerte seg i ideen om en kulturminnepark i området. I 1990-91 ble det gjennomført drøftingsmøter med ulike interessenter vedrørende innhold og arealdisponering i kulturminneparken og det ble også utarbeida en plan for området. Noen av punktene i planen er realisert, men økonomiske begrensninger har hindra iverksettelse av flere konkrete tiltak i planen.

På arealet som leies av Hadsel fellesbeite ble det begrensninger i landbruksmessig bruk av de områdene som ikke hadde vært slåtteareal i nyere tid og som inneholdt et stort antall fornminner. Arealet skulle kartlegges grundigere m.h.t. til kulturminner. Samtidig så man en risiko for ødeleggelse av kulturminner ved å slippe beitedyr av storfe inn i området (Gulden 1991). Nye arkeologiske undersøkelser ble utført i 1992 av R. Binns. Ca. 215 daa ble vurdert midlertidig fredet. Det er en kjensgjerning at kulturminneloven ivaretar vernet av kulturminnene i området og at freding av et så stort område ikke er hensiktsmessig. Muligheten for bruk av beitedyr ønskes nå vurdert, siden området gror til og tiltak må iverksettes. Nordland fylkeskommune ved kulturavdelingen har gitt Vesterålen forsøksring i oppdrag å utarbeide en skjøtselplan. Formålet med skjøtselsplanen er skjøtsel av kulturlandskapet på Hadsel prestegård med spesiell fokus på kulturminnene på beitelagets arealer. Det ble foretatt ny registrering av kulturminnene høsten 2004 ved arkeolog Lars Erik Narmo, Nordland fylkeskommune.

Metode

Befaring og kartlegging av arealet som beiteressurs og kulturlandskap. Innsamling av informasjon om ulike relevante instansers interesser i området. Intervju med ulike instanser.

Befaring ble utført 13.0.2003 sammen med fylkesarkeolog Lars Erik Narmo. Ny befaring ble gjort 10.6.2004 sammen med representant for Hadsel fellesbeite, Tom Pål Holdø. I tillegg er det gjort feltundersøkelser og intervjuer med ulike interessenter.

Ulike relevante instansers interesser i området

Hadsel fellesbeite har i 2004 fire medlemmer**.** De har leieavtale med Opplysningsvesenets fond på 30 år f.o.m. 1991 for arealet de disponerer. Deler av leiearealet er fulldyrka jord som i dag høstes maskinelt. Det resterende leiearealet blir per i dag ikke brukt og egner seg kun som beitemark. Beitelagets medlemmer har nå, i 2004, ulik interesse av å bruke området som beite, fordi noen er i en fase der det er usikkerhet om framtidig drift av egen gård og noen har ordna seg med annet beite. For de av medlemmene som kan være interessert, er det aktuelt å bruke området til beite for kviger og evt. tørrkyr.

Hadsel kommune har festeavtale med Opplysningsvesenets fond for deler av arealet rundt boligen på Hadsel prestegård. Kommunen leier inn Hadsel ASVO til å slå stier ned til stjernemonumentene og nausttuftene, i prestegårdshagen og på det gamle tunet slik at besøkende lettere kan komme til.

Stokmarknes skole har i en årrekke hatt praksis for å bruke området som en del av undervisningen. Elevene får innblikk i området og utfører noe skjøtsel, i et senere klassetrinn arbeider de med et historisk skuespill som oppføres hvert år på Kulturhistorisk dag. 3., 5., 7 og 9. klasse er involvert i dette.

Vesterålsmuseet / Museum Nord er det nærmeste faglige miljøet for kulturminnene på Hadsel Prestegård. Hadsel prestegård er Hadsels bidrag i opplegget ”Fotefar mot nord”.

Beskrivelse av arealene med kulturminner og vegetasjon

Viser til vedlegg 1 med kart over områdene som er beskrevet nedenfor med registrerte kulturminner og vedlegg 2 med kart over Hadsel fellesbeite sine slåtteareal.

Område A fra Tajorda til Klokkergården, nedenfor E10

Areal: 78 daa

Kulturmarkstype:
A1 Hagemark. Basefattig fuktig eng
A2 Kultureng, brakk. Basefattig fuktig eng
A3 Myrbeite
A4 Skogsbeite
A5 Kultureng i drift, men innlemmes i beitearealet

Området A1 bærer preg av å være brukt som beitemark, men det er grunn til å tro at det også har vært slåttemark på noe av arealet som i dag ligger brakk, spesielt i tilknytning til husmannsplassene. Det er nå i seint gjengroingsstadium, der vegetasjonen i hovedsak består av storvokste gras som sølvbunke og strandrør og urter; mjødurt, skogstorkenebb, kvitbladtistel og marikåpe. Dette gjelder der jorda er fuktig og stadig blir tilført sigevann fra arealet ovenfor. Det er enkeltstående tre og treklynger med bjørk, rogn og selje. På mindre partier innen området er det grunnere jordsmonn med mindre tilførsel av sigevann og vegetasjonen består her av mindre grasarter og urter som bl.a. rødsvingel, sauesvingel, blåbær, gjerdevikke og tiriltunge. Her er det også oppslag av bjørk og rogn.

Det største stjernemonumentet på området A1.
Arealet som er slått er "armene" på stjerna. Disse er slått med plenklipper.

Høstbilde av området A1 nede ved sjøen.

Fra område A1 med noe skrinnere jordsmonn

Område A2 har ifølge opplysning fra en av beitelagets medlemmer vært pløyd på 70-tallet av daværende forpakter. Den er nå gjengrodd med storvokste og næringskrevende urter og gras. Strandrør er en dominerende grasart og i tillegg er det noe røyrkvein, kveke og timotei. Urtene geitrams og marikåpe dominerer mest. Her har ingen trær etablert seg ennå.

Område A2.

I område A4, rett sør for Tajorda kirkegård, ble det i årene 1993-94 ryddet noe kratt. Siden området den gang ikke ble tatt i bruk til beite, er det nå oppslag av nytt kratt i området. Vegetasjonen er her ikke spesielt prega av sterkt beite eller slått og har trolig vært et mer perifert område i forhold til gårdsdrifta på prestegården i nyere tid. For husmannsplassene kan arealet likevel ha hatt stor betydning som slåtte- og eller beiteareal for de få dyrene de hadde der.

Område A5 i forgrunnen og området A4 ned mot sjøen.

I tillegg til den tidligere jordbruksmessige aktivitet i området har det vært mye ferdsel og aktivitet på området mellom prestegården, husmannsplassene, naustene og sjøen.

Område B - ovenfor og vestover fra Klokkergården, nedenfor E10

Areal: 13 daa

Kulturmarkstype:
Område B1: Hagemark. Basefattig fuktig eng.
Område B2: Kultureng, brakk. Basefattig fuktig eng.

Det er hellende terreng fra E10, som flater ut på nedre del mot sjøen. Nedre del er våtlendt, fordi sigevann fra overliggende areal kommer fram i overgangen mellom hellinga og flata. Dette området bærer også preg av seint gjengroingstadium. Vegetasjonen domineres av sølvbunke, geitrams og mjødurt på øvre del og strandrør nede på flata. Det er noen få enkeltrær av selje, rogn og bjørk på området B1.

Mye stein i overflata på øvre del er trolig årsaken til at arealet ikke er dyrka og lagt ut som kultureng. Det er mulig at øvre del har vært brukt til beite, men at nedre del har vært slåtteareal, fordi man tidligere hadde lettere ustyr som gjorde det mulig å komme til på noe våtlendte areal. Arealet kan også ha fått dårligere drenering som følge av gjengroinga, fordi dødt plantemateriale hoper seg opp og jorda ikke får tørke ut. Eldre dreneringssystem kan også ha gått tett. Dette er areal som det i dag ikke er mulig å høste maskinelt uten grøfting.

Område B1. Området B2 skimtes midt i bildet.

Område B2 sett fra sjøen opp mot E10 og prestegårdsfjøset.

Område C - i nedre og østre kant av gårdshaugen til sør om fjøset

Areal: 3,5 daa
Vegetasjon består i hovedsak av sølvbunke, geiterams, skogstorkenebb og marikåpe. Det er også et holt med store bjørke- og rognetre.
Kulturminner: Gårdshaug i øvre kant mot prestegårdstunet. Hulveg fra prestegårdstunet/gårdshaugen og nedover mot E10.

Område C.

Område D - Prestegårdshagen

Hagen, som bl.a. inneholdt en stor staudesamling, spesielt aurikler, er nå svært gjengrodd med bringebærkratt, med innslag av storvokste arter som geitrams, tromsøpalme og hundegras. På våren er det ei flott blomstring i hagen av de planteartene som opprinnelig ble planta og som har overlevd til nå.

I prestegårdshagen.

Begynnelsen av prestegårdshagen og område E som grenser inntil slåttearealet i forgrunnen. Presteboligen i bakgrunnen.

Område E - skogsområde vest og sør for prestegårdshagen

Areal: ca 40 daa.
Kulturmarkstype: Skogsbeite og myr.
Område med fullvoksne trær, kratt og frodig undervegetasjon av høgstauder. Deler av område er myr uten skog og kratt. Området har vært brukt til beite tidligere, bl.a. når siste forpakter drev prestegården. I ytterkanten av området (i nordvestre del) ligger kulturminnet ”Prestkonehaugen”.

Fra område E.

Prestkonehaugen.

Område F - Tajorda kirkegård

Gammel kirkegård med krigsminnesmerke. Et fåtall av gravene blir stelt og området er preget av forfall.

Område G - husmannsplassen Erik Grane

Her står grunnmurene av hus på ei ”øy” av bringebærkratt og høgere tre midt på et dyrka areal i bruk. På grunn av bringebærkrattet er murene ikke synlige før man kommer helt inntil.

Tuftene etter husmannsplassen Erik Grane ligger inne skogen midt på bildet.

Vegetasjonsutvikling og gjengroingsstadium

Arnborg (1988) viser til botaniker Lennart Friden som mener at vegetasjonen på fornminnet også er en del av fornminnets verdi, men at denne har langt mindre beskyttelse i lovverket. Når skjøtselen opphører og vegetasjonen ikke lenger dokumenterer den historiske bruken av området endres også fornminnets verdi som historisk dokument, hevder Friden.

I vegetasjonen finns det en del arter som vil finnes relativt lenge etter at området er forlatt og beite eller slått er opphørt. Dette gjelder for eksempel arter som skogstorkenebb, hundekjeks, enghumleblom, hundegras, engsyre, kveke, fuglevikke m.fl. Mjødurt er imidlertid en dominerende art på mye av arealet og denne vil gjerne bre seg mer desto lengre tid arealene ligger brakk. Kulturminnene er ennå synlige, men fordi vegetasjonen ikke har blitt fjerna, har det bygd seg opp et lag av vegetasjon som delvis skjuler konturene på kulturminnene.

På stiene som har blitt slått kontinuerlig de siste årene er det naturligvis noe annerledes vegetasjon enn i de områdene som ikke blir slått. Følgende arter ble registert: Engrapp, engkvein, sølvbunke, engsoleie, marikåpe, løvetann, vanlig ryllik, kvitkløver, følblom, blåklokke, kvitbladtistel og moseartene etasjemose og bjørnemose, samt den ettårige arten vanlig øyentrøst.

Fôrmessig produksjon og dyretall

På rik høystaudeeng i Nord-Norge er det registrert et gjennomsnitt på 208 kg tørrstoff per dekar og maksimum på 252 kg tørrstoff per dekar. Høystaudeskog hadde et gjennomsnitt på 155 og maksimum på 286 kg tørrstoff per dekar (Samuelsen 2004). Utfra dette kan fôrenhetsproduksjon på område A stipuleres til ca. 120 FEm (fôrenheter) per dekar og på område B ca. 150 FEm per dekar. For deler av arealene på A (områdene A2 og A5) vil produksjonen være høyere og andre deler (område A4) vil ha lågere produksjon.

Tabell 1. Oversikt over areal, produksjon og anslått dyretall på områdene A og B.

Område	A	B
Areal dekar	78	13
Anslag prod. FEm per daa	120	150
Anslag totalprod. FEm på arealet	9 120	1 950
Fôrkrav ett ungdyr i 3,5 mnd. i FEm	620	620
Antall ungdyr i 3,5 mnd på totalarealet	15	3

For et ungdyr av storfe kan vi regne et opptak på ca. 7 FEm per dag. En sau trenger ca 1 FEm per dag. På det oppmålte areal vil det på område A teoretisk være nok beite til 15 ungdyr og på område B 3 ungdyr i ca. 3,5 måned. Det tilsier mellom 4,1 – 5,2 daa per dyr eller ca 0,2 dyr per daa. Dette er et anslag, men samsvarer med opplysninger fra Nedkvitne m.fl (1995) der det vises til at på friskt naturbeite må kviger på forsommeren ha ca. 5 daa tilgjengelig per dyr. Passende dyretall for sau vil være ca 1,6 sau med to lam per dekar (Nedkvitne m.fl. 1995). På område A vil dette tilsvare 1,6 * 78 dekar = ca 125 søyer med to lam på forsommeren. Produksjonen på arealet vil variere gjennom sesongen. Det vil være best produksjon på forsommeren og avtakende vekst på ettersommeren og høsten. Det betyr at hvert dyr generelt sett vil ha behov for dobbelt så stort areal i august enn i juni for å kunne ta opp samme fôrmengde (samme antall FEm).

Vekststart på våren vil variere år for år. Det er viktig at storfeet kommer på arealet når grasveksten er ca. 15 – 20 cm, fordi graset da har best beitekvalitet og blir mest effektivt beita. Senere beiteslipp vil gi dårligere avbeiting. Med bare storfe på arealet er det mindre sjanse for at området blir tilstrekkelig beita ned på forsommeren, slik at vegetasjonen holdes på et optimalt beitestadium utover i sesongen. På seinsommeren/ tidlig høst kan det være behov for tilleggsfôring. Tilleggsfôr bør da legges ut i området A5, dvs. i god avstand fra kulturminnene på område A1.

Ulike preferanser for vekster hos ulike dyrearter

Ulike husdyrarter har ulik beitemåte og preferanse til ulike vekster. Dette må vektlegges. Sambeiting/vekselbeiting bidrar til å eliminere ensidig favorisering av noen vekster. Småfe plukker ut de enkelte arter og kan lettere forårsake at arter som ikke beites, etter hvert vil dominere beitet. Storfe er mindre selektive og dermed blir den totale avbeitinga bedre dersom begge dyreartene bruker beitet. Storfe beiter hovedsaklig gras og urter, men kan også ta noe lauv. Sau vil kunne beite på nye oppslag av busker og tre, spesielt rogn, selje og osp og til en viss grad bjørk.

Sammenligning av floraen på stiene som er slått kontinuerlig det siste årene og floraen i arealet som ikke er blitt slått, kan delvis synliggjøre effekten av beiting. Men det er en vesentlig forskjell i metodene. Slåtten tar alt på samme høyde og skåner ingen planter, mens beitinga vil medføre at en del planter står igjen og får bedre mulighet til å utvikle seg. Dette er planter som kan bidra til redusert produksjon på beitet. Felles for både slått og beite er at mindre og lyskrevende arter får bedre vilkår. Funnet av vanlig øyentrøst på stiene er et eksempel på dette.

Erfaringer fra andre beiteområder er at beiting med storfe kan øke andelen av kvitkløver på arealet. Sølvbunke har liten beiteverdi, og vil av erfaring kun bli beita dersom det er liten tilgang på andre beiteplanter. Det vil derfor bli en del tuer med sølvbunke på arealet. Kontinuerlig beiting med sau kan motvirke at tuene blir større. Strandrør bør helst avbeites tidlig i sesongen for at beitedyrene senere skal holde denne nede. Mjødurt blir lett avbeita av

sau, men kvitbladtistel vil stå igjen etter både storfe og sau. Engsoleie vrakes av storfe på grunn av giftinnhold, men sau tolererer denne gifta og beiter ned soleia.

Kulturminnevernet

Hadsel prestegård har beskyttelse i Lov om kulturminner av 1978. Leietakerne har med dette ansvar for å bruke arealene i henhold til loven, jf § 3 1. og 2. ledd og § 6 1. og 2. ledd.

§ 3. *Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner.*

Ingen må - uten at det er lovlig etter § 8 - sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

Er marken over et automatisk fredet kulturminne eller i et område som nevnt i § 6, tidligere nyttet til beite eller innmark, kan den fortsatt nyttes til disse formål hvis ikke vedkommende myndighet bestemmer noe annet. Uten tillatelse av vedkommende myndighet må det ikke foretas pløying og annet jordarbeid dypere enn tidligere.

§ 6. *Sikringssone.*

Med til et automatisk fredet kulturminne som nevnt i § 4, hører et område rundt dets synlige eller kjente ytterkant så langt det er nødvendig for å verne det mot tiltak som nevnt i § 3 første ledd. Området fastsettes særskilt av vedkommende myndighet etter loven.

Inntil et område som nevnt i første ledd er særskilt avgrenset, omfatter det et fem meter bredt belte regnet fra kulturminnets synlige ytterkant.

Alle tiltak som kan virke inn på automatisk fredete kulturminner skal meldes Nordland fylkeskommune (Kulturminner i Nordland) tidligst mulig, jf. § 8 1. og 2 ledd.

§ 8. *Tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner.*

Vil noen sette igang tiltak som kan virke inn på automatisk fredete kulturminner på en måte som er nevnt i § 3 første ledd, må vedkommende tidligst mulig før tiltaket planlegges iverksatt melde fra til vedkommende myndighet eller nærmeste politimyndighet. Vedkommende myndighet avgjør snarest mulig om og i tilfelle på hvilken måte tiltaket kan iverksettes. Avgjørelsen kan påklages til departementet innen 6 uker fra underretning om vedtaket er kommet fram til adressaten.

Viser det seg først mens arbeidet er i gang at det kan virke inn på et automatisk fredet kulturminne på en måte som nevnt i § 3 første ledd, skal melding etter første ledd sendes med det samme og arbeidet stanses i den utstrekning det kan berøre kulturminnet. Vedkommende myndighet avgjør snarest mulig - og senest innen 3 uker fra det tidspunkt melding er kommet fram til vedkommende myndighet - om arbeidet kan fortsette og vilkårene for det. Fristen kan forlenges av departementet når særlige grunner tilsier det. Første ledd, siste punktum får tilsvarende anvendelse.

Ved tvil om et tiltak kan virke negativt på kulturminner er det Kulturminner i Nordland, og ikke tiltakshaver, som foretar vurderingen av tiltaket og setter vilkår for gjennomføringen av dette.

Forholdet mellom beitedyr og kulturminner

Landbruksdrift har vært en viktig aktivitet på området siden jernalderen. Beitedyr er derfor historisk sett et naturlig element i området og en fortsettelse av tidligere aktivitet. Beitedyr vil kunne holde vegetasjonen nede og bidra til at kulturminnene kommer mer til syne. Arnborg (1988) viser til eksempler fra Sverige hvordan beitedyr kan holde områder med fornminner i hevd slik at fornminnene blir synlige i landskapet.

Eventuelle drikkekar, saltsteiner m.m. der dyra samles vil gi mye tråkk. Dette må plasseres i god avstand fra kulturminnene. Gjerder kan også gi en del tråkk, siden dyra gjerne etablerer faste gangveger. Permanente gjerder må derfor plasseres minimum 5 meter fra yttergrensa på et kulturminne. Armen på det største stjernemonumentet på område A1 er allerede skadet av trasèen til E10 og 5 meters sonen kan ikke overholdes. Flyttbart gjerde (elektrisk) vil kunne justeres slik at tråkket fordeles bedre.

Dyra vil etterlate seg ekskrementer og det må aksepteres at dette ligger igjen. Oppå selve stjernemonumentene må kuruker fjernes, slik at man hindrer gjødsling på selve monumentet og evt. oppvekst av næringskrevende urter som ikke blir beita (for eksempel brennesle). Storfe beiter dårlig i nærheten av gjødselrukene, men sauen vil kunne beite rundt disse og bidra til bedre avbeiting av arealet.

I sesonger med svært mye og langvarig nedbør kan marka bli opptråkka og plantedekket blir ødelagt. Skader i vegetasjonsdekket vil gjøre kulturminnene mer utsatt for skader. Det må da vurderes om gjerder skal flyttes slik at dyra holdes borte fra kulturminnene inntil marka er tørka opp.

Forholdet mellom beitedyr og formidling ved ferdsel i forbindelse med Fotefar mot Nord-prosjektet

Beitedyr vil gi liv til området og være en berikelse for de som besøker området. Beitedyr kan kombineres med ferdsel av folk, men det krever noe tilrettelegging. Egna porter med enkel lukkemekanisme (eks. Islandsport) eller gjerdekliv kan brukes over permanent gjerde der det blir mye ferdsel. Beitedyra kan etter avbeiting på forsommeren stenges ute fra de mest besøkte kulturminnene, for eksempel stjernemonumentene og nausttuftene på området A1. Dette kan gjøres ved at det elektriske gjerdet flyttes mot nord i en rett linje fra E10 og ned mot sjøen (se vedlegg 1). Alternativt kan dyra gå kun på dette arealet fra beiteslipp og noen få uker framover inntil man har oppnådd tilstrekkelig avbeiting. Ved å stenge dyra ute trenger besøkende ikke å forsere gjerdet for å komme til disse kulturminnene. Dette vil begrense de besøkendes vandring da de neppe vil gå inn i det resterende, inngjerda området, og tuftene etter husmannsplassene og den gamle vegen vil ikke bli besøkt. Det er et ønske at folk vennes til å være i nærheten av husdyr. Kviger og tørrkyr vil ikke være til fare for noen, i verste fall er de nysgjerrige. På ettersommeren kan dyra igjen få tilgang til området, slik at de kan fjerne gjenveksten.

Verdiene i området burde også formidles ved å tilby guidede turer i området. Med en guide som, i tillegg til relevant kunnskap om områdets historie, også kan bidra til at besøkende gjerne legger turen inn i områder der det går beitedyr, oppnår man flere positive formidlingseffekter.

Forslag på aktuelle tiltak

Manuell skjøtsel av utvalgte kulturminner og områder

Det har tidligere vært noe aktivitet med slått (ljåslått og gressklipper) på og rundt noen av kulturminnene. Dette har vært konsentrert omkring stjernemonumentene og ned til nausttuftene, samt i prestegårdshagen, rundt Hadsel kirke og den gamle kirkegården. Slik skjøtsel må følges opp kontinuerlig både gjennom vekstsesongen og over år og er umulig å gjennomføre på store områder. Det mest aktuelle er at skoleklasser og eventuelt andre interesserte (historielag) kan ta del i opprydding i noen begrensa områder og at dette gjennomføres årlig med faste klassetrinn.

Aktuelle tiltak og områder er: Rydding og fjerning av kratt på den gamle husmannsplassen Erik Grane og rydding av vegetasjon på Tajorda kirkegård. I område D prestegårdshagen haster det med å foreta ei rydding av vegetasjonen som kveler de opprinnelige hageplantene. De gjenværende plantene bør kartlegges på tidlig vår, for å få en oversikt over hva som kan reddes. Krattet må fjernes på en slik måte at hageplantene ikke tar skade.
I tillegg kan det være aktuelt å fjerne mose og annen vegetasjon på steingjerdet rundt den gamle kirkegården ved tunet til prestegården. Rydding av vegetasjon rundt Hadsel kirke må også fortsette og gjøres årlig.

Oppsynet med tiltakene og vurdering av behovet for oppfølging må ivaretas av faginstanser innen kulturminnevern og instanser med kompetanse på vegetasjonsutvikling. Muligheten for å søke prosjektmidler (for eksempel fra LA21) til disse tiltakene bør undersøkes.

Steingjerdet rundt den gamle kirkegården ved prestegården.

Beitebruk

Det må vurderes om andre husdyrholdere kan ha interesse av å ha beitedyr i områdene og om disse kan inngå i samarbeidet i Hadsel fellesbeite. Det er en fordel om arealene kan brukes til sau i kombinasjon med storfe, så interesserte saueholdere bør inviteres til å bruke arealet for vårbeite med søyer og lam og høstbeite med søyer.

Område A - fra Tajorda til Klokkergården, nedenfor E10

Området A bør ha første prioritet som beiteområde på grunn av tilgjengelig antall beitedyr og det faktum at det her er registrert svært sjeldne kulturminner (stjernemonumentene) og andre kulturminner av forskjellig art og tidsepoke, som er i ferd med å kveles i vegetasjon. Dette vil være det mest interessante området for besøkende.

Hele området gjerdes inne med flyttbart elektrisk gjerde med glassfiberstolper med 6 meter avstand mellom stolpene. I faste hjørner bør brukes permanente, impregnerte trestolper. Jordspyd brukes hver 400. meter for god jording. Aluzinkstolper med jordtråd er et alternativ. Gjerdetrasèen ryddes etter behov. I nordre del må kratt og busker fjernes langs trasèen, men øvrig kratt og skog fjernes kun ved behov for mer grasproduksjon. Dette vil være aktuelt på område A4.

På arealet står grunnmuren etter et hus på en husmannsplass. Inngangen i grunnmuren kan fungere som ei felle og det er også fare for at muren kan rase inn. Det bør settes opp et hinder ved inngangen eller rundt grunnmuren slik at dyr ikke kommer inn.

Av- og pålessing av dyr medfører noe mer konsentrert tråkk og denne aktiviteten skal skje fra vegen ned til Tajorda kirkegård dvs. ved område A5.

Område B - ovenfor og vestover fra Klokkergården, nedenfor E10
Dette området bør også beites, spesielt med storfe, siden disse også gjerne beiter på våte arealer med høyvokst vegetasjon. Ei utgrøfting i skillet mellom øvre og nedre del vil bidra til opptørking av området B2. Det er da aktuelt med en åpen kanal som går vinkelrett fra vegen ned til klokkergården mot sør og deretter følger grenseskillet ned mot havet. Ei avskjæringsgrøft langsmed E10 i øvre kant av B1 vil trolig også ha positiv effekt. Ei evt. grøfting vil innebære en risiko for skade på eventuelle kulturminner. Dersom det er ønske om å gjennomføre ei grøfting må iverksetting godkjennes av bl.a. kulturminnevernet. Plan for tiltaket legges fram for kommunen, som videresender planen til bl.a. Nordland fylkeskommune, Kulturminner i Nordland for vurdering og avklaring.

Område C - i nedre og østre kant av gårdshaugen til sør om fjøset
Området kan gjerdes inne til beite for kopplam og/eller kalver. Det vil være en betydelig attraksjon for området å ha dyr på dette området. Det er en fordel for avbeitinga at begge dyreslaga er representert. Her bør det settes opp permanent gjerde med sauenetting eller evt. skigard. Hulvegen vil inngå i beitearealet og dersom folk skal passere gjennom området på hulvegen må det ordnes med gjerdekliv eller porter som lukkes av seg sjøl etter passering (eks. Islandsport).

Dyra kan få tilgang til østre del av gjødselkjelleren i fjøset på prestegården for ly mot været. Her kan det legges ut halm. Det må ordnes med tilgang til vatn for dyra, siden det ikke er naturlige vannkilder på arealet.

Område E - skogsområde vest og sør for prestegårdshagen
Dette området er egna som beiteområde og bør vurderes brukt dersom det vil være behov for større areal ved at flere brukere deltar i samarbeidet til Hadsel fellesbeite. Gjerder må settes opp og det er behov for noe rydding av kratt.

Generelt vedrørende foreslåtte tiltak

Område A prioriteres først som beiteområde, deretter område B og E, dersom det er nok dyr tilgjengelig. Av hensyn til kulturminnene bør beitedrifta følges opp gjennom første beitesesong og det gjøres vurderinger om kulturminnene skal skjermes fra beitedyra for deler av sesongen. Ved avslutning av hver beitesesong evalueres avbeiting/beitetrykk, tråkk og kulturminnenes tilstand.
Områdene gjødsles ikke uten den gjødsel som tilføres med beitedyra. Et unntak kan gjøres for området A5, som er gjødsla kultureng, dersom fellesbeitet ønsker å gjøre det.

Ved rydding av lauvkratt og -skog stimuleres oppvekst av nye skudd. Dette bør derfor helst gjøres på sommeren for da er gjenveksten mer begrensa. Det er uansett viktig at det er tilstrekkelig med dyr på arealet etter ei rydding slik at gjenveksten holdes nede. Dersom det blir mye greiner og krattavfall vil dyra unngå å gå inn i området, så dette bør spres mest mulig utover på arealet, men ikke slik at det dekker til kulturminner. Avfallet kan også kjøres bort, fortrinnsvis på frossen mark. Ved felling av større tre skal dette klareres ved ei befaring sammen med skogfaglig personell og Fylkeskommunen, Kulturminner i Nordland.

Fellesbeitet kan søke midler gjennom SMIL-ordningen for å få dekka utgifter vedr. oppsetting av gjerde, porter og gjerdekliv og til rydding av vegetasjon. I sammenheng med søknaden utarbeides en plan for det aktuelle tiltaket det søkes om. Skilt for opplysning til besøkende om at det finnes beitedyr i området besørges av kommunen i samarbeid med fellesbeitet.

Konklusjon

Kulturminner og kulturmiljøer utgjør et mangfold av verdier som ikke lar seg måle på en enkel måte. De er viktige kilder til informasjon og kunnskap om menneskers liv og virke og ferdigheter gjennom tidene og gir oss sammenhenger for å forstå mer av vår egen tid. Dersom det forsvinner er det uerstattelig. Skjøtsel og vedlikehold er avgjørende for å holde kulturminner og kulturmiljøer i hevd, og derfor er tilrettelegging for fortsettelse av tidligere bruk et viktig bidrag for å sikre varig vern.

Hadsel prestegård er en slik rikdom. Her er mange tidsepoker representert og særegne kulturminner som ikke er kjent fra andre lokaliteter. Området der kulturminnene ligger, bærer preg av framskreden gjengroing, fordi arealene ikke blir høsta. På grunn av størrelsen på arealet er innføring av beitedyr i området den mest kostnadseffektive måte å forhindre gjengroing og at konturene av kulturminnene viskes ut. Noe krattrydding kan med fordel gjøres forutsatt at området holdes i hevd etterpå. Andre metoder for skjøtsel, for eksempel manuell slått med ljå eller gressklipper/tohjulsslåmaskin, er av økonomiske og arbeidsmessige årsaker, kun aktuelt på mindre områder.

Litteratur

Arnborg, G., Å. Carlson og T. Hagman. Mulens marker. Förlag HG Arnborg, Gråbo,1988. 303 s.
Forsøksringane på Vestlandet. Beiteboka. Ås: Forskningsparken i Ås, AS, 1996. s. 7-14, s. 24, s. 60-62, s. 74.
Gjerløw, Torill. Kulturlandskapet forteller. Rapport fra Stokmarknes skoles engasjement i Kulturminneparken på Hadsel 1992-2000.40 s.
Gulden, Aaste. Kulturminneparken på Hadsel prestegård i Vesterålen. Forprosjekt nov. 1991 44 s.
Lid Johannes. Norsk og svensk flora. Oslo: Det norske samlaget, 1979.
Lov om kulturminner av 9. juni 1978.
Nedkvitne, Jon J, Torstein H. Garmo og Hans Staaland. Beitedyr i kulturlandskap. Oslo: Landbruksforlaget. 184 s.
Remen, Geir og Hein Bjerck. På spor etter fortida. Kulturminneparken i Hadsel. Fotefar mot Nord. Harstad. 1995. 14 s.
Samuelsen, Ragnar T. ”Bærekraftig utnyttelse.” Norden 3 (2004) s.26-27.
Samuelsen, Ragnar T. ”Hvordan beiter dyrene – og hvilke planter foretrekker de.” Norden 2 (2004) s. 8-10.
Skare Tarjei. ”Litt mer arbeid – sparer deg for mye arbeid.” Norden 4 – Våronnavisa (2004). 1 s.

Vedlegg

Vedlegg 1. Kart over Hadsel prestegård med områdeinndeling og avmerka kulturminner.
Vedlegg 2. Kart over slåttearealet til Hadsel fellesbeite på Hadsel prestegård.
Vedlegg 3. Skjematisk tiltaksplan.
Vedlegg 4. Liste over registerte planter.

Vedlegg 1

Kart over Hadsel prestegård med avmerka kulturminner og tiltaksområder.

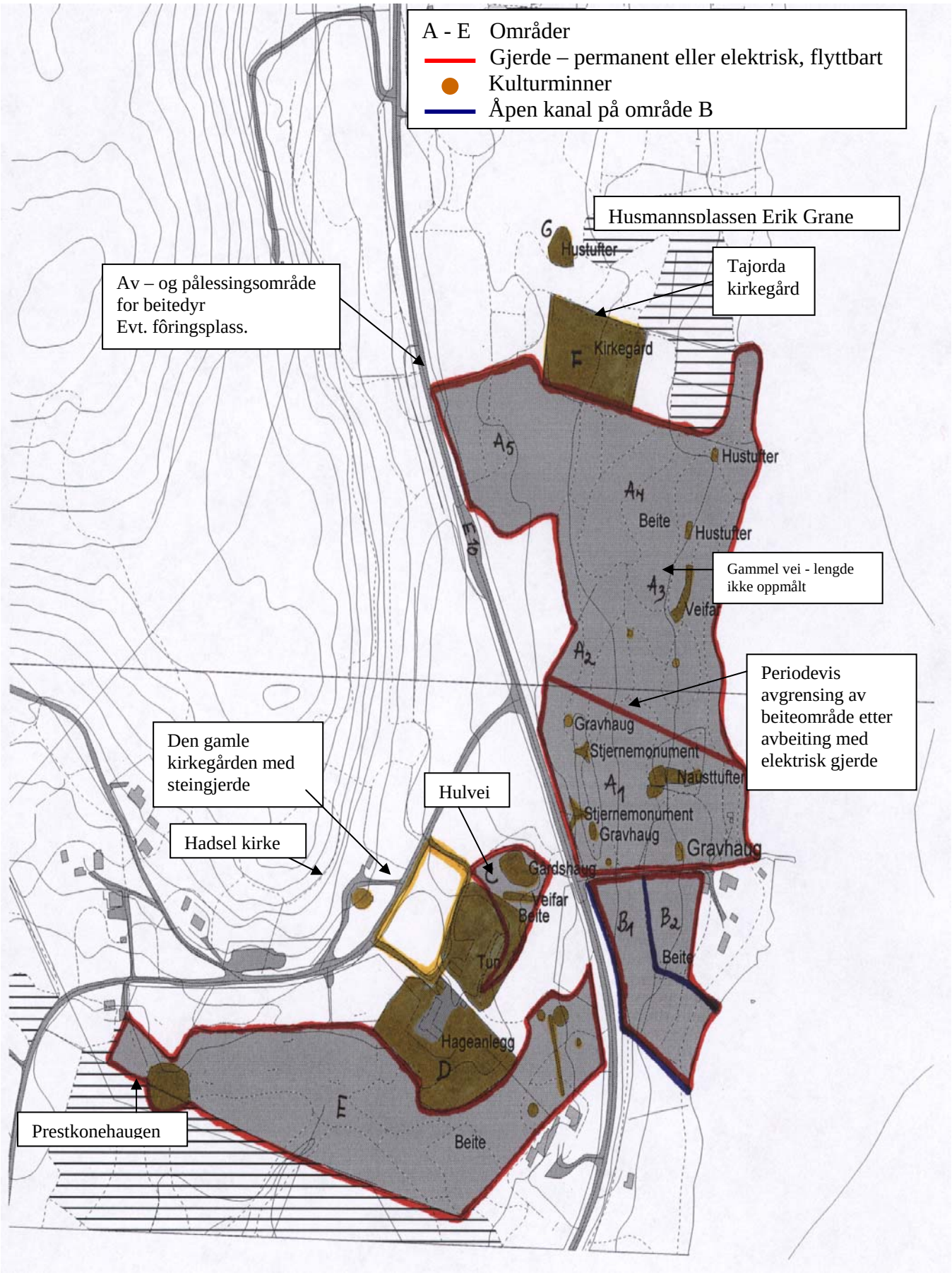

Vedlegg 2
Kart over slåttearealet til Hadsel fellesbeite på Hadsel prestegård.

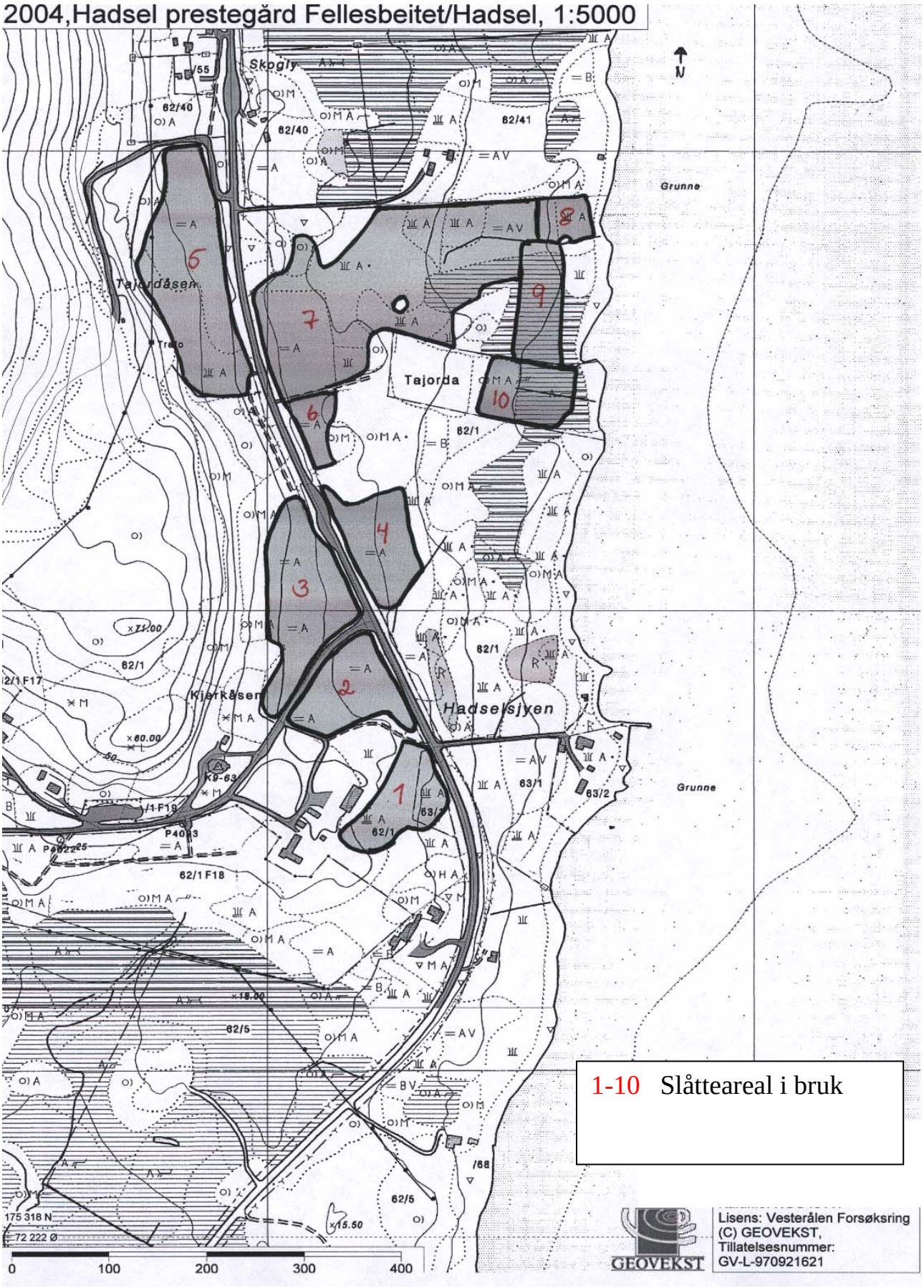

Vedlegg 3. Skjematisk tiltaksplan.

Område	Prioritet	Tiltak
Område A *- fra Tajorda til Klokkergården, nedenfor E10*	1 – for beite	Inngjerding med flyttbart elektrisk gjerde (glassfiberstolper med 6 meter avstand). I faste hjørner permanente, impregnerte trestolper. I nordre del fjernes kratt og busker langs gjerdetrasèen, På A4 kan kratt og skog fjernes ved behov for mer grasproduksjon Beitedyra stenges ute etter avbeiting på forsommeren fra søndre del av A1. Gjerdet fly kart. På stjernemonumentene fjernes evt. kuruker. Det settes opp hinder for dyra ved inngangen eller rundt grunnmuren på husmannsplass Av- og pålessing av dyr skal skje fra vegen ned til Tajorda kirkegård dvs. ved område A Evt. tilleggsfôring kun på område A5. A5 kan evt. høstes som slåttemark jf. dagens bru
Område B *- ovenfor og vestover fra Klokkergården, nedenfor E10*	2 – for beite	Inngjerding av hele arealet. Mulig grøfting: Åpen kanal, som avtegna på kart og/eller ei avskjæringsgrøft langsmed Plan framlegges for kommunen og Nordland fylkeskommune, Kulturminner i Nordlan avklaring.
Område C *- i nedre og østre kant av gårdshaugen til sør om fjøset*	1 - for beite	Inngjerding til beite for kopplam og/eller kalver, med permanent gjerde med sauenettin Oppsetting av gjerdekliv eller ”selvlukkende” porter (eks. Islandsport)i begge ender av
Område E **-** *skogsområde vest og sør for prestegårdshagen*	3 - for beite	Inngjerding av området. Rydding av kratt etter behov.
Område D *- prestegårds-hagen*		De gjenværende hageplantene bør kartlegges på tidlig vår. Krattet må fjernes på en slik måte at hageplantene ikke tar skade.
Generelt for beiteområdene		Drikkekar, saltsteiner m.m. plasseres i god avstand fra kulturminnene. Permanente gjerder plasseres minimum 5 meter fra yttergrensa på et kulturminne. Fellesbeitet søker SMIL-ordningen om støtte til tiltak. Skilt om beitedyr i området besørges av kommunen i samarbeid med fellesbeitet. Vurdering av avbeiting, tråkk og kulturminnenes tilstand gjennom første beitesesong, v etter hver beitesesong.
Område F *- Tajorda kirkegård*		Rydding av vegetasjon rundt gravene. Årlig. Søke prosjektmidler (for eksempel fra LA21)
Område G *- husmannsplassen Erik Grane*		Rydding og fjerning av kratt ved skoleklasser/historielag. Årlig rydding. Søke prosjektmidler (for eksempel fra LA21)
Rundt Hadsel kirke og den gamle kirkegården. Steingjerdet.		Skoleklasser o.a.: Rydde vegetasjon. Årlig. Fjerne mose og annen vegetasjon på steingj prosjektmidler (for eksempel fra LA21)

Vedlegg 4. Liste over registerte planter.

Norsk navn	**Vitenskapelig navn**
Bjørk	Betula pubescens
Blåbær	Vaccinium myrtillus
Blåklokke	Campanula rotundifolia
Brennesle	Urtica dioica
Enghumleblom	Geum rivale
Engkvein	Agrostis capillaris
Engrapp	Poa pratensis
Engsnelle	Equisetum pratense
Engsoleie	Ranunculus acris
Engsyre	Rumex acetosa
Etasjemose	Hylocomium splendens
Fuglevikke	Viccia cracca
Følblom	Leontodon autumnalis
Geitrams	Epilobium angustifolium
Gjerdevikke	Vicia sepium
Grasstjerneblom	Stellaria graminea
Gulaks	Antoxanthum odoratum
Gullris	Solidago virgaurea
Hestehavre	Arrhenatumtherum elatius
Hundegras	Dactylis glomerata
Hundekjeks	Anthriscus sylvestris
Høymole	Rumex longifolius
Kveke	Elymus repens
Kvitbladtistel	Cirsium helenioides
Kvitkløver	Trifolium repens
Lundrapp	Poa nemoralis
Løvetann	Taraxacum sp.
Marikåpe (trolig nyremarikåpe)	Alchemilla sp. (trolig A. murbeckiana)
Mjødurt	Filipendula ulmaria
Rogn	Sorbus aucuparia
Ryllik	Achillea millefolium
Rødkløver	Trifolium pratense
Rødsvingel	Festuca rubra
Sauesvingel	Festuca ovinia
Selje	Salix sp.
Skogrøyrkvein	Calamagrostis purpurea
Skogsnelle	Equisetum sylvaticum
Skogstorkenebb	Geranium sylvaticum
Strandrør	Phalaris arundinacea
Sølvbunke	Deschampsia cespitosa
Tepperot	Potentilla erecta
Timotei	Phleum pratense
Tiriltunge	Lotus corniculatus
Tromsøpalme	Heracleum laciniatum
Tågebær	Rubus saxatilis
Vanlig bjørnemose	Polytrichum commune
Vanlig øyentrøst	Euphrasia stricta